

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-192-206

УДК 340.1

С. О. СУНЄГІН,
кандидат юридичних наук*
ORCID: 0000-0003-4304-708X

ПРАВОВІ ПРОГАЛИНИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПРАВОТВОРЧОЇ ПОМИЛКИ: СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Стаття присвячена дослідженню сутнісних характеристик правових прогалин як результату правотворчої помилки. Наголошується, що правові прогалини мають постійний характер і несуть щонайменше потенційну, а в багатьох випадках і реальну загрозу приватним і публічним інтересам, соціально-економічній, політичній та іншій стабільності і безпеці суспільства та держави. Обґрунтовується висновок, що під правовими прогалинами слід розуміти повну або часткову відсутність правових норм, спрямованих на забезпечення оптимального балансу публічних і приватних інтересів, необхідність та доцільність прийняття яких зумовлюється об'єктивним взаємозв'язком та взаємозалежністю всіх функціонуючих у суспільстві соціальних регуляторів, характером розвитку суспільних відносин у відповідних сферах і галузях життя, потребами практичного вирішення соціально значущих справ і ситуацій, а також іншими важливими складовими державного та суспільного розвитку.

Ключові слова: правові прогалини, правотворчість, правотворча помилка, правові норми, мораль, права людини, інтерес, соціальні норми.

Suniehin Serhii. Legal gaps as a result of a law-making error: essential characteristics

The article is devoted to the study of the essential characteristics of legal gaps as a result of a law-making error. It is emphasized that legal gaps have a permanent nature and pose at least a potential, and in many cases, a real threat to private and public interests, socio-economic, political and other stability and security of society and the state. The conclusion is substantiated that legal gaps should be understood as the complete or partial absence of legal norms aimed at ensuring an optimal balance of public and private interests, the necessity and expediency of which is determined by the objective interconnection and interdependence of all social regulators functioning in society, the nature of the development of social relations in the relevant spheres and branches of life, the needs of practical solutions to socially significant cases and situations, as well as other important components of state and social development.

Key words: legal gaps, law-making, law-making error, legal norms, morality, human rights, interest, social norms.

* Suniehin Serhii, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.)

Постановка проблеми. В умовах перманентного ускладнення характеру розвитку сучасних суспільних відносин та відповідно необхідності забезпечення їх належної, якісної правової регламентації особливого звучання набуває проблематика оптимізації й удосконалення правотворчої діяльності суб'єктів владних повноважень і насамперед Верховної Ради України як єдиного законодавчого органу нашої держави. Адже правотворча діяльність суб'єктів владних повноважень, особливо законодавча діяльність парламенту, об'єктивно вимагають наявності ґрунтовного пізнання відповідними органами влади та їх посадовими особами не лише правових явищ або засобів, за допомогою яких здійснюється регулювання тих чи інших суспільних відносин, а й адекватного пізнання принаймні основних закономірностей соціального розвитку, що проявляє себе на макро- та мікрорівнях. У цьому випадку йдеться, зокрема, про об'єктивні закономірності функціонування різних сфер і галузей суспільного життя, ментальні та інші соціокультурні характеристики відповідного суспільства, специфіку його історичного розвитку, закономірності становлення людини як цілісної, зрілої особистості тощо.

Поряд з цим будь-яка правотворча діяльність завжди акумулює в собі і визначені суб'єктивні характеристики або параметри, оскільки конструювання правових норм здійснюється конкретними посадовими особами суб'єктів владних повноважень, які наділені індивідуальною свідомістю та волею, а також відповідними інтересами, переконаннями, уподобаннями та іншими особистими якостями та рисами характеру, які також справляють вагомий вплив на зміст і форму норм права.

У зв'язку із зазначеним очевидним слід визнати, що в багатьох випадках при конструюванні правових норм у процесі правотворчої діяльності можуть закладатися помилки, які призводять до правових прогалин, виявлення та подолання яких відбувається вже в процесі реалізації права у тій чи іншій формі. У цьому сенсі правові прогалини виступають результатом не завжди якісної та високопрофесійної діяльності парламенту та інших суб'єктів владних повноважень, деформуючи, як наслідок, відповідну правореалізаційну практику та негативно впливаючи на загальний стан законності та правопорядку в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики правових прогалин або прогалин у праві, їх ознак, причин та умов виникнення, а також шляхів усунення й подолання, присвячена значна кількість праць вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема, серед представників загальнотеоретичної юридичної науки відповідні питання досліджувалися такими вченими, як: Ж.-Л. Бержель, С. Бобровник, С. Гусарев, Р. Дворкін, Т. Дідич, В. Косович, Р. Луцький, О. Львова, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришин, В. Риндюк, Т. Тарахонич, Г. Харт та ін. Не применшуючи величезної ролі та значення наукового доробку цих і багатьох інших вчених, спробуємо осмислити сутнісні характеристики правових прогалин як результату правотворчої

помилки у контексті особливостей функціонування та розвитку окремих аспектів сучасної соціокультурної реальності.

Мета статті. Метою цієї статті є визначення сутнісних характеристик правових прогалин як результату правотворчої помилки та перспектив їх подолання в процесі удосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу. Дослідження сутнісних та інших характеристик відповідних явищ правової дійсності передбачає необхідність з'ясування насамперед їх дефінітивного контексту, тобто надання їм певного визначення, в якому виражається їх основний зміст. При цьому варто зауважити, що категорія «правові прогалини», так само як і «прогалини в праві», є достатньо розробленою у вітчизняній і зарубіжній юридичній науці, про що свідчить значна кількість наукових публікацій, присвячених даній проблематиці.

Водночас у сучасній правовій системі України поняття «правові прогалини» закріплено також і на законодавчому рівні, а саме: у частині першій ст. 65 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023, який набрав чинності з дня, наступного за днем його опублікування, але вводиться в дію лише через один рік з дня припинення або скасування правового режиму воєнного стану в Україні. З огляду на законодавчий, а отже, загальнообов'язковий характер даної дефініції з моменту введення в дію цього Закону, спробуємо проаналізувати зміст насамперед даної легальної дефініції цього поняття.

Отже, на думку українського законодавця, правова прогалина – це повна або часткова відсутність норми права, що не забезпечує завершеність правового регулювання відповідних суспільних відносин. Наведене визначення свідчить про те, що законодавець заклав у зміст поняття «правова прогалина» безпосереднє значення категорії «прогалина», відповідно до якого вона означає «порожнє», «вільне», «незаповнене» місце або простір, «пропуск» тощо, хоча її можна також застосовувати й у переносному значенні як певний «недолік», «недосконалість» або «ваду» якогось явища¹.

Слід звернути увагу також на те, що даний підхід законодавця цілком відповідає найпоширенішому на сьогодні варіанту доктринального розуміння поняття «правова прогалина» у вітчизняній юридичній науці, представники якої, як правило, використовують термін «прогалини в праві» або «прогалини в законодавстві».

Так, Н. Оніщенко, Т. Тарахонич і деякі інші провідні вітчизняні вчені під прогалинами в праві розуміють «повну чи часткову відсутність у чинному законодавстві необхідних юридичних норм»². На думку О. Петришина, прогалинами в праві є «відсутність відповідного нормативно-правового припису, що необхідний для регламентації конкретних суспільних відносин, які знаходяться в сфері правового регулювання»³. Прогалину в праві визначають також як «повну або часткову відсутність у джерелах права норм конкретно-

го змісту, необхідних для регулювання фактів, що підлягають правовому регулюванню»⁴.

Серед основних ознак правових прогалин, за допомогою яких це правове явище можна відмежувати від інших, подібних і близьких за змістом явищ (наприклад, дефект у праві, колізії норм права тощо), у сучасній юридичній літературі виділяють такі:

1) повна або часткова відсутність правового регулювання суспільних відносин (випадку), які знаходяться у сфері правового впливу та які потребують правового регулювання;

2) оціночний характер правових прогалин у праві, що залежить від правосвідомості суб'єкта правозастосування;

3) правові прогалини – це недолік у праві, відсутність у ньому того, що повинно бути його необхідним елементом та обґрунтовує необхідність подолання або усунення існуючого недоліку;

4) прогалини у праві є нетиповими ситуаціями та зумовлюють нетиповість правозастосовної діяльності, яка втрачає притаманну їй послідовність, що проявляється у визначеній системі логічно взаємопов'язаних між собою послідовно здійснюваних дій;

5) прогалини у праві є життєвими ситуаціями, які спричинені внаслідок об'єктивного розвитку суспільних відносин, а в деяких випадках, суб'єктивних причин, пов'язаних з правотворчими та правозастосовними діями відповідних суб'єктів владних повноважень⁵, тобто насамперед з так званими правотворчими помилками.

Окрім наведеного, на нашу думку, основні ознаки правових прогалин знаходять своє безпосереднє вираження також у тому, що:

1) по-перше, вони мають постійний характер, зумовлений насамперед динамікою розвитку суспільних відносин, різноманітністю соціального життя та появою в ньому все нових і нових відносин, що має своїм наслідком перманентне відставання права від рівня цієї динаміки. При цьому слід звернути увагу на те, що ознака постійності правових прогалин проявляється в межах певної сукупності практичних ситуацій, які постійно змінюють одна одну та пов'язані з виникненням таких прогалин. Незважаючи на те, що окремі з цих ситуацій знаходять своє повноцінне логічне вирішення в результаті усунення правових прогалин шляхом внесення змін до чинного законодавства або прийняття нових нормативно-правових актів, завжди продовжуватимуть виникати ситуації, які свідчитимуть про наявність нових правових прогалин;

2) по-друге, вони несуть щонайменше потенційну, а в багатьох випадках і реальну загрозу приватним і публічним інтересам, соціально-економічній, політичній та іншій стабільності і безпеці суспільства і держави (наприклад, правові прогалини за наявності відповідних умов можуть призводити до виникнення соціальної напруженості та навіть конфліктів, коли інтереси певної частини громадян або визначених соціальних груп не мають належного

правового регулювання, або якщо має місце неповнота юридичного унормування певних питань, які заважають громадянам повноцінно реалізовувати надані їм права).

Як уже попередньо зазначалося, причини виникнення правових прогалин умовно можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні. При цьому якщо подолати або усунути об'єктивні причини виникнення правових прогалин практично неможливо, що не в останню чергу пов'язано з природою права як достатньо консервативного та формального соціального регулятора, то суб'єктивні чинники їх виникнення цілком можливо звести до мінімуму за умови правильного вирішення питання стосовно розуміння природи правотворчих помилок, їх ознак, причин і умов їх виникнення тощо, а також тих чинників, які повинні зумовлювати, визначати або впливати на необхідність прийняття відповідних правових норм.

У цьому контексті необхідно зазначити, що в сучасній юридичній літературі наводяться різні дефініції поняття «правотворча помилка». Зокрема, на думку О. Міневич, правотворча помилка – це відхилення від загальних принципів правотворення, вимог правотворчої техніки, логіки або граматики у процесі офіційної діяльності правотворчого органу, зумовлене добросовісною оманю правотворця, що відображається в недоліках нормативно-правових актів. Правотворчі помилки охоплюють помилки у правотворчій діяльності, які виокремлюються за стадіями правотворчості, а також помилки в результатах правотворчої діяльності, що охоплюють формальні (структурні, реквізитні тощо) та змістові (мовні, дефінітивні, логічні тощо) помилки⁶.

В. Риндюк вважає, що правотворча помилка – це «змістові або техніко-юридичні недоліки нормативно-правових актів, обумовлених об'єктивними та суб'єктивними причинами, що знижують якість нормативно-правових актів. Змістові помилки (соціальні, політичні, концептуальні, гносеологічна тощо) можуть бути допущені на стадії пізнання та оцінки об'єктивних соціальних закономірностей, а техніко-юридичні помилки – на стадії формалізації (проєктування) – перекладу об'єктивних соціальних закономірностей на мову права»⁷.

Правотворчу помилку визначають також як «недоліки в змісті та формі нормативно-правових актів, зумовлені неналежним використанням засобів правотворчої техніки, в основі яких перебуває комплекс політичних, економічних, гносеологічних, соціальних, юридичних та інших чинників»⁸.

З урахуванням наведених дефініцій поняття «правотворча помилка», а також мети даної статті вважаємо, що під правотворчою помилкою слід розуміти неправильне (некоректне, хибне, неадекватне) уявлення (оцінку) суб'єкта правотворчої діяльності про загальні та спеціальні закономірності суспільного розвитку, соціокультурні, економічні, політичні та інші чинники правоутворення (змістовий аспект), а також природу правового регулювання суспільних відносин, методи, засоби та правила розробки і систематизації нормативно-правових актів (формальний аспект), результат якого може вира-

жатися у правових прогалинах, колізіях (протиріччях, невідповідностях) правових норм, у відсутності прогнозованих (передбачуваних, запланованих) наслідків практичної реалізації правових актів, їх ефективності та позитивної результативності.

Як бачимо, правові прогалини виступають одним із можливих наслідків правотворчої помилки, що матимуть місце в тому випадку, якщо суб'єкт правотворчої діяльності, насамперед законодавець, не реагує на об'єктивну необхідність і потребу правового регулювання відповідних суспільних відносин, зумовлюючи тим самим невизначеність наслідків тих чи інших комунікативних практик або ентропію (непередбачуваність) свободної волі суб'єктів права як їх безпосередніх учасників, а також тоді, коли наслідки прийняття законів та інших нормативно-правових актів призводять до посилення соціальної напруженості або конфліктогенності суспільства, інших негативних наслідків їх практичної реалізації, що свідчить про неадекватний, помилковий або хибний підхід законодавця до регулювання відповідних суспільних відносин, який порушує сутнісне призначення права як соціального регулятора та перетворює його на знаряддя або засіб політичного владарювання обмеженого кола осіб.

На нашу думку, такий підхід до розуміння правових прогалин є найбільш повним саме за змістового складовою, оскільки наявність формального та неефективного правового регулювання, яке спричиняє ті чи інші проблеми у правореалізаційній практиці, не усуває відповідні прогалини, а навпаки, послаблює суспільний авторитет права як особливої соціонормативної системи, а відтак і нормативно-правову складову забезпечення законності й правопорядку в державі, зумовлюючи необхідність подальшого прийняття, коригування чи удосконалення тих чи інших правових норм. У даному випадку йдеться, умовно кажучи, про «неправові зміни до законодавства», які сприяють зростанню правової ентропії в соціальному середовищі, призводячи до дезорганізації існуючого правового порядку.

У цьому контексті слід підтримати позицію Н. Пархоменко, що «швидке неконтрольоване розширення нормативної бази правового регулювання, насамперед сфери законодавчих актів, істотно ускладнює реалізацію принципу законності в діяльності органів та посадових осіб публічної влади, процес реалізації права в цілому, спричиняючи масові правопорушення. Останнє, своєю чергою, сприймається як неефективність чинного закону і провокує нові й нові зміни у законодавстві, утворюючи «зачароване коло»⁹.

Необхідно зазначити, що усунення правових прогалин, яке здійснюється шляхом прийняття суб'єктом правотворчої діяльності відповідного нормативно-правового акта, не може бути досягнуто лише за умови належного використання техніко-юридичного інструментарію оновлення нормативно-правової бази. Незважаючи на величезне значення техніко-юридичних методів, правил і засобів удосконалення правових норм, повноцінне та ефективне вирішення проблеми якісного удосконалення правотворчої діяльності

перебуває, на нашу думку, в іншій площині, яка має метанормативний характер і пов'язана передусім з правильним розумінням об'єктивних закономірностей функціонування та розвитку всієї системи соціонормативної регуляції, а також адекватним визначенням та оцінкою темпорально-просторового контексту взаємозв'язку та взаємодії принаймні найвпливовіших соціальних регуляторів (права, моралі та релігії).

Отже, якщо в процесі правотворчої діяльності не враховувати всі необхідні складові концепту нормативності соціальної і природної реальності та керуватися, у зв'язку із цим, лише методологією аналітичної юриспруденції (юридичного позитивізму), то ми мусимо фактично визнати, що законодавець наділяється повною дискрецією щодо питання застосування тих чи інших правових механізмів при вирішенні відповідних життєвих ситуацій та регулюванні суспільних відносин. Це означає, що з точки зору аналітичної юриспруденції проблема усунення правових прогалин та визначення меж внесення змін до чинного законодавства цілком і повністю залежить від розсуду суб'єкта правотворчої діяльності, що й простежується в реаліях вітчизняної правотворчої діяльності, в якій нерідко змістовно збігаються такі поняття, як «законодавча воля» та «політична воля».

Водночас дискреція законодавця в цьому питанні повинна визначатися об'єктивними закономірностями функціонального призначення правової матерії в соціальному просторі та характером її взаємодії, взаємозв'язку та взаємозалежності з іншими соціальними регуляторами, насамперед з такими соціально значущими соціонормативними системами, як мораль і релігія. Відповідно усунення правових прогалин шляхом прийняття нових правових норм або внесення змін до чинних нормативно-правових актів також повинно враховувати існуючі взаємозв'язки та взаємовідношення між вказаними чинниками правоутворення, що мають природно-правовий або метанормативний характер та обґрунтовують необхідність визначеного правового унормування суспільних відносин на найбільш якісному системному рівні.

У зв'язку із цим, наприклад, відсутність в Україні законодавчої регламентації відносин евтаназії, яка заборонена, та порядку реалізації громадянами окремих соматичних прав людини (право на смерть, право на зміну статі, право на одностатеві чи інші нетрадиційні види шлюбу, право на проституцію, право на вживання наркотичних і психотропних засобів, право на клоування тощо) не можна вважати правовими прогалинами, оскільки унормування на законодавчому рівні цих відносин не лише не відповідає багатовіковим морально-релігійним традиціям і нормам українського суспільства, а й призведе до нівелювання соціальної значущості таких найважливіших природно-правових цінностей, як життя і здоров'я людини, її честь, гідність, безпека та соціальна відповідальність тощо.

Будь-які спроби законодавчо регламентувати ці питання, а отже, формально усунути відповідні правові прогалини поза контекстом взаємозв'язків і взаємозалежностей, що відбуваються в межах цілісності загального

соціонормативного континууму та людської свідомості, опосередкованої відповідними соціальними нормами, лише сприятимуть подальшій дестабілізації правопорядку та посиленню деструктивних комунікативних практик. Останнє випливає з того, що усунення подібних «правових прогалин» на законодавчому рівні, на нашу думку, є наслідком хибного сприйняття та розуміння феномену свободи людини, яка з найвищої соціальної цінності та божественного дару для людини, що визначає її сутність та який необхідно реалізовувати у житті з метою свідомого примноження добра та зменшення проявів зла, все більше перетворюється на механізм задоволення особистих та значною мірою егоїстичних бажань, потреб та інтересів людини, обмеження якої можуть і повинні визначатися лише на юридичному (нормативно-правовому) рівні.

Це цілком стосується також і питання необхідності та доцільності все більшого правового забезпечення принципу гендерної рівності в Україні, в основу якого закладаються відповідні міжнародні стандарти та практика окремих сучасних держав. Зокрема, в умовах повномасштабного вторгнення РФ та дії в Україні вже майже протягом двох років правового режиму воєнного стану виникла об'єктивна потреба в посиленні мобілізаційних заходів з метою забезпечення належного комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до закону. Як наслідок, широкого обговорення на різних комунікативних платформах набуло питання щодо доцільності запровадження обов'язкового військового обліку та служби в Збройних Силах України для жінок, у тому числі їх мобілізації в умовах дії правового режиму воєнного стану, оскільки існуюча система цих відносин не надає можливості належним чином вирішувати поставлені завдання в умовах війни.

Однак чи здатне таке радикальне вирішення цього питання на законодавчому рівні змінити на краще ситуацію на фронті та досягти повноцінної, остаточної перемоги України у цій війні? На нашу думку, навряд чи. При цьому в даному випадку йдеться не лише про певну колізію даної законодавчої ініціативи з традиційною для України морально-релігійною системою координат, відповідно до якої природним покликанням жінок є давати життя, а не відбирати його, навіть в умовах війни. Адже у разі встановлення на законодавчому рівні обов'язкового військового обліку та служби для жінок, що, по суті, прирівнює їх до правового статусу чоловіків у відповідних правовідносинах, матиме своїм наслідком суттєве розбалансування соціальних інтересів в українському суспільстві та неминуче призведе до посилення «напруженості» у вітчизняній правоохоронній системі. Саме тому відсутність вказаних правових норм у чинному законодавстві України також не можна вважати правовою прогалиною, оскільки заявлена правова конструкція не слугуватиме ефективним засобом вирішення існуючих проблем з мобілізацією в умовах воєнного стану, а, скоріше навпаки, сприятиме зростанню негативних юридично значущих соціальних наслідків різного ґатунку.

Продовжуючи зазначені думки, необхідно також наголосити на тому, що у світлі наявності об'єктивних функціональних взаємозв'язків і взаємозалежностей у системі загальної соціонормативної регуляції, яка має найбільше вираження на рівні взаємодії права, моралі та релігії, правовими прогалинами слід визнати, наприклад, відсутність у законодавстві чітких нормативних положень, спрямованих на забезпечення охорони та захисту суспільної моралі або, іншими словами, системи моральних норм і правил поведінки, що склалися в суспільстві на основі традиційних морально-релігійних (духовних) цінностей, зокрема, уявлень про добро і зло, честь та гідність, справедливість, добросовісність, громадський обов'язок та соціальну відповідальність тощо. Особливої значущості та актуальності ця проблема набуває у зв'язку із перманентним і швидким науково-технологічним прогресом, у тому числі розвитком глобального інформаційного суспільства, в якому свобода вираження ідей, думок, почуттів, поглядів тощо, набуває майже абсолютного виміру.

Досліджуючи проблематику методологічного та онтологічного аспектів нормативного поля сучасності, вітчизняні вчені правильно акцентують увагу на тому, що:

1) по-перше, нормативне поле будь-якого суспільства не обмежується лише відповідною системою права і законодавства, а об'єктивно включає в себе всю систему соціальних норм (правових, моральних, релігійних, корпоративних тощо), які можуть існувати у форматі або взаємодії, взаємодоповнюваності одна з одною, або ж у взаємній конфронтації, що формується в межах тієї чи іншої соціальної реальності. При цьому нормативне поле – це насамперед система обмежень у соціальній дійсності, що впливає з існування як правових норм, так і морально-релігійних принципів та ідеалів;

2) по-друге, кожен закон та інший нормативно-правовий акт держави може бути розглянутий з точки зору елементів цілісного або загального нормативного поля, що робить інтерпретацію правових норм більш змістовною;

3) по-третє, у сучасному нормативному полі спостерігаються тенденції розширення кола допустимості норм, яка проявляється у тому, що раніше неприйнятні норми сьогодні популяризуються як цілком припустимі, а раніше неіснуючі можливості сьогодні є буденною реальністю (наприклад, зміна статі, сурогатне материнство тощо). Така ситуація, тобто, по суті, постійне збільшення обсягу моральних альтернатив, стирання загальнозначущих авторитетів, призводить до ускладнення морального вибору, що з новою силою актуалізує питання тлумачення правових та інших соціальних норм;

4) по-четверте, нормативне поле неможливо вирвати із загальнокультурного контексту. Зокрема, причини виникнення й існування правової норми та її конкретної текстуальної форми криються не тільки в правовій свідомості, а й в об'єктивних закономірностях суспільного розвитку, що свідчить про формування правової норми людьми і для людей, які усвідомлюють і сприймають її у певному культурному контексті. Такі загальнолюдські цінності як

свобода, справедливість, рівність, гуманізм тощо, будучи закріпленими в конституціях і законах сучасних демократичних держав як найважливіші правові цінності, мають насамперед морально-релігійне обґрунтування, що зумовлює складну філософсько-правову проблему визначення соціальної адекватності виражених у законодавстві юридичних формул з точки зору забезпечення цілісності нормативного поля або, навпаки, експлікації прихованого в таких правових нормах антигуманного значення;

5) по-п'яте, зміна нормативного поля в сучасних реаліях відбувається поступово та цілеспрямовано і в цьому процесі величезну роль відіграють різноманітні медіа (засоби масової інформації), які здатні надавати зразки поведінки, що мають вагомий виховний потенціал та яких прагнуть наслідувати. Сучасні медіа запускають героїв, поведінка і спосіб життя яких формує масову свідомість і, як наслідок, світогляд кожної особистості. Сьогодні популярний герой медіа в багатьох найуспішніших проєктах десятиліття – це фрік (англ. *freak* – урод), тобто людина, що вирізняється яскравим, незвичайним, екстравагантним зовнішнім виглядом і зухвалою, найчастіше епатажною, поведінкою. Відтак, якщо відповідний споживач медіаконтенту підсвідомо намагається асоціювати себе з головним героєм, а останнім часом на його місце масмедіа незмінно ставлять фріка, то ідеал поведінки – людина депресивна, з постійними нервовими зривами, не просто невдаха, над яким усі сміються, а невдаха, що гідна осміяння. Така прихильність до «прикольності» поведінки як взірця сучасності в масовій свідомості значно змінює ціннісну структуру сучасного нормативного поля¹⁰.

Очевидним слід визнати, що наведені вище невітніші доктринальні констатації свідчать про необхідність звернення уваги сучасної України як європейської демократичної, правової та соціальної держави, в основу розвитку якої закладено насамперед принцип верховенства права, на усунення правових прогалин, які пов'язані з відсутністю у нормах чинного національного законодавства положень, спрямованих на утвердження в суспільстві людяності та справедливості, необхідності популяризації здорового способу життя, підтримки сімейних цінностей і покращення демографічної ситуації в Україні, необхідності забезпечення державного суверенітету та його інформаційної складової, а також на профілактику та запобігання правопорушенням.

У контексті зазначеного йдеться, зокрема, про Закон України «Про медіа» від 13.12.2023, який спрямований на забезпечення реалізації права на свободу вираження поглядів, права на отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації, на забезпечення плюралізму думок і вільного поширення інформації, на захист національних інтересів України та прав користувачів медіасервісів тощо.

На нашу думку, правовими прогалинами даного Закону слід визнати той факт, що в ньому відсутні правові норми, що передбачають відповідні стимули для створення в Україні якісного національного медійного продукту (аудіо-

овізуального, музичного, літературного, програмного тощо), спрямованого на консолідацію українського суспільства на основі традиційних морально-релігійних цінностей, які мають фундаментальне значення для виховання та розвитку насамперед дітей і молоді як цілісних особистостей, здатних усвідомлено приймати необхідні рішення та нести за них відповідальність. З цією метою важливим завданням державної політики у сфері медіа, перелік яких закріплено у ст. 5 Закону України «Про медіа», слід визнати стимулювання виробництва медіапродуктів, спрямованих на охорону та захист суспільної моралі в українському суспільстві, у тому числі на утвердження та популяризацію в ньому ідей людяності, справедливості, гуманізму та взаємоповаги між людьми, патріотизму, добросовісності, соціальної відповідальності, здорового способу життя, традиційних сімейних цінностей, морально-духовної мотивації людини і суспільства.

Погоджуючись загалом з тим, що держава в жодному разі не повинна встановлювати за допомогою відповідних організаційно-правових механізмів конкретну обов'язкову морально-релігійну систему координат для суспільства, все ж ми вважаємо, що вона також і не повинна залишатися індиферентною до сучасних проблем функціонування та розвитку суспільної моралі, оскільки в нинішній медіапростір фактично залучені всі соціальні інститути та категорії громадян, причому як активні учасники медіакомунікації та споживачі медіасервісів. У зв'язку зі цим надзвичайно важливим видається звернення уваги державою, її уповноваженими органами та їх посадовими особами на стимулювання виробництва соціально корисного, морально обґрунтованого медіапродукту, який в умовах панування ліберальної ідеології та ринкових відносин представлений переважно одноманітним розважальним контентом низької морально-духовної якості, поширення якого серед громадян призводить до всеохопної розумової уніфікації, втрати справжніх суспільних авторитетів, а також моральних та естетичних індивідуальних суджень, породжує байдужість і відчуження людей одне від одного, посилює соціальну роз'єднаність і нестабільність у суспільстві.

Крім цього, у світлі зазначеного не можна не враховувати також і те, що в сучасному медіапросторі постійно поширюються повідомлення про різноманітні катастрофи, соціальні конфлікти, правопорушення та злочини, відбувається демонстрація «крупним планом» корупціонерів, моральних збоченців і злочинців, порушників відповідних соціальних норм поведінки тощо. Ці повідомлення, а точніше – їх абсолютна кількісна перевага у медіапросторі сьогодення, виступають своєрідним символом роз'єданого суспільства з притаманною йому соціальною аномією, диспропорційності його культурно-духовного розвитку, що сприяє деградації креативного людського потенціалу та моральному занепаду особистості.

З урахуванням зазначеного для сучасної Української держави та її публічної влади вкрай важливим видається зрозуміти високу соціальну значущість і гостроту проблеми взаємозв'язку, взаємодії та взаємозалежності медіапро-

стору і кожної особистості, морально позитивної творчості і людського буття. Саме в сучасних реаліях особливо актуалізується необхідність створення всіх умов, у тому числі правових, для забезпечення нового, морально обґрунтованого вектору реалізації творчих здібностей людини, свідомість якої вже значною мірою є спустошеною хибним та, на жаль, поширеним нині у медійному просторі розумінням свободи як засобу задоволення особистих егоїстичних бажань, потреб та інтересів, а також численними кризами в мистецтві, політиці, економіці, соціальній сфері тощо. При цьому усунення правових прогалин у Законі України «Про медіа» є одним із необхідних і важливих юридичних напрямів вирішення зазначеної проблеми.

Висновки. Отже, можемо зробити такі висновки з нашого дослідження:

1. Правові прогалини – це повна або часткова відсутність ефективних правових норм, спрямованих на забезпечення оптимального балансу публічних і приватних інтересів, необхідність і доцільність прийняття яких зумовлюється об'єктивним взаємозв'язком і взаємозалежністю всіх функціонуючих у суспільстві соціальних регуляторів, характером розвитку суспільних відносин у відповідних сферах і галузях життя, потребами практичного вирішення соціально значущих справ і ситуацій, а також іншими важливими складовими державного та суспільного розвитку.

2. Однією з найбільш поширених причин виникнення правових прогалин є правотворча помилка, яка включає змістовий і формальний аспекти свого прояву. Змістовий аспект правотворчої помилки полягає у хибному або неправильному пізнанні та оцінці суб'єктом правотворчої діяльності певних явищ багатоманітної соціальної дійсності, а також об'єктивних закономірностей функціонування та розвитку нормативного поля суспільства і держави. Формальний аспект правотворчої помилки проявляється в процесі використання відповідних правил юридичної техніки при розробці та систематизації законів та інших нормативно-правових актів, тобто коли має місце безпосереднє перетворення певного соціально значущого правила у правову норму.

3. Удосконалення змісту законодавства як результату правотворчої діяльності, підвищення ефективності його реалізації у діяннях суб'єктів права, що забезпечується, з-поміж іншого, шляхом усунення правових прогалин, потребує насамперед правильного розуміння об'єктивних закономірностей функціонування та розвитку всієї системи соціонормативної регуляції, адекватного визначення та оцінки темпорально-просторового контексту взаємозв'язку та взаємодії принаймні найвпливовіших соціальних регуляторів (права, моралі та релігії), а також забезпечення оптимальної моделі узгодженості, балансу публічних і приватних інтересів у суспільстві стосовно структури та змісту закріплюваних у законі прав, свобод, обов'язків, інтересів та вищих соціальних цінностей, механізмів їх визнання, охорони, захисту та обмеження з боку держави, що відповідає потребам і запитам стабільно функціонуючого правопорядку.

1. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і доповн.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпін: ВТФ «Перун», 2005. С. 1147. 2. Теорія держави і права. Академічний курс: підруч. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 457. 3. Загальна теорія права: підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. С. 378. 4. Капцова Т. Прогалина в праві як передумова застосування юридичної аналогії. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 96. 5. Калашник О. М. Прогалини в праві: юридична природа, їх ознаки та види. *Юрист України*. 2013. № 1 (22). С. 39–40. 6. Міневич О. І. Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2021. С. 197–198. 7. Риндюк В. І. Правотворчі помилки: поняття, види, способи їх попередження, виявлення та виправлення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 8. С. 27. 8. Косович В. М. Правотворчі помилки – як наслідок помилок у правотворчій техніці. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XV регіон. наук.-практ. конф. (4–5 лютого 2009 р.)*. Львів: Юридичний факультет Львівського нац. університету імені І. Франка, 2009. С. 17. 9. Пархоменко Н. М. Парадигма правового регулювання в Україні: змістово-інструментальні виміри: монографія. Київ: Парламентське видавництво, 2023. С. 29. 10. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзюбань, С. Б. Жданенко та ін. / за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2020. С. 146, 149–151, 153.

References

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk ukraïnskoi movy (z dod. i dopov.) / Uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF «Perun», 2005. S. 1147 [ukr.]. 2. Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs: pidruch. / za red. O. V. Zaichuka, N. M. Onishchenko. 2-e vyd., pererob. i dopov. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. S. 457 [ukr.]. 3. Zahalna teoriia prava: pidruchnyk / O. V. Petryshyn, D. V. Lukianov, S. I. Maksymov, V. S. Smorodynnyi ta in.; za zah. red. O. V. Petryshyna. Kharkiv: Pravo, 2020. S. 378 [ukr.]. 4. Kaptsova T. Prohalyna v pravi yak peredumova zastosuвання yurydychnoi analohii. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2021. № 3. S. 96 [ukr.]. 5. Kalashnyk O. M. Prohalyny v pravi: yurydychna pryroda, yikh oznaky ta vydy. *Yuryst Ukrainy*. 2013. № 1 (22). С. 39–40 [ukr.]. 6. Minevych O. I. Poniattia ta vydy pravovykh pomylok: zahalnoteoretychne doslidzhennia: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Odesa: Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademii», 2021. S. 197–198 [ukr.]. 7. Ryndiuk V. I. Pravotvorchi pomylyky: poniattia, vydy, sposoby yikh poperedzhennia, vyavlennia ta vypravlennia. *Biuletyn Ministerstva yustytzii Ukrainy*. 2012. № 8. С. 27 [ukr.]. 8. Kosovych V. M. Pravotvorchi pomylyky – yak naslidok pomylok u pravotvorchii tekhnitsi. *Problemy derzhavotvorennia i zakhystu prav liudyny v Ukraini: materialy KhV rehion. nauk.-prakt. konf. (4-5 liutoho 2009 r.)*. Lviv: Yurydychnyi fakultet Lvivskoho nats. universytetu imeni I. Franka, 2009. S. 17 [ukr.]. 9. Parkhomenko N. M. Paradyhma pravovoho rehuliuвання v Ukraini: zmistovno-instrumentalni vymiry: monohrafiia. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 2023. S. 29 [ukr.]. 10. Suchasne suspilstvo, liudyna, pravo v umovakh hlobalnykh transformatsii: monohrafiia / O. H. Danylian, O. P. Dzoban, S. B. Zhdanenko ta in. / za red. O. H. Danyliana. Kharkiv: Pravo, 2020. S. 146, 149–151, 153 [ukr.].

Suniehin Serhii. Legal gaps as a result of a law-making error: essential characteristics

Introduction. The article is devoted to the study of the essential characteristics of legal gaps as a result of a law-making error. Any law-making activity always accumulates certain subjective characteristics or parameters, because the construction of legal norms is carried out by specific officials of public and state authorities, who are endowed with individual consciousness and will, as well as relevant interests, beliefs, preferences and other personal qualities and character traits that also have a significant impact on the content and form of legal norms. In connection with the above, in many cases, during the construction of legal norms in the process of law-making activity, can be made mistakes that lead to legal gaps, the identification and overcoming of which occurs already in the process of implementing the law in one form or another.

The aim of the article. The purpose of this article is to determine the essential characteristics of legal gaps as a result of a law-making error and prospects for their elimination in the process of improving legislation.

Results. In our opinion, a law-making error should be understood as an incorrect (incorrect, erroneous, inadequate) perception (assessment) of the subject of law-making activity about general and special patterns of social development, socio-cultural, economic, political and other factors of law-making (content aspect), as well as the nature of legal regulation of social relations, methods, means and rules for the development and systematization of normative legal acts (formal aspect), the result of which can be expressed in legal gaps, collisions (contradictions, inconsistencies) of legal norms, in the absence of predicted (anticipated, planned) consequences of the practical implementation of legal acts, their effectiveness and positive results.

Legal gaps are one of the possible consequences of a law-making error, which will take place in the event that the subject of law-making activity, primarily the legislator, does not respond to the objective necessity and the need for legal regulation of the relevant social relations, thereby causing the uncertainty of the consequences of one or another communicative practices or the entropy (unpredictability) of the free will of legal subjects as their direct participants, as well as when the consequences of the adoption of laws and other regulatory legal acts lead to an increase in social tension or conflict potential of society, other negative consequences of their practical implementation, which indicates an inadequate or erroneous approach of the legislator to the regulation of relevant social relations, which violates the essential purpose of law as a social regulator and turns it into a tool or means of political domination of a limited circle of individuals.

That is why such an approach to understanding legal gaps is the most complete precisely in terms of the substantive component, because the presence of formal and ineffective legal regulation, which causes certain problems in law enforcement practice, does not eliminate the relevant gaps, but on the contrary, weakens the public authority of law as a special socionormative system, and hence the normative-legal component of ensuring legality, law and order in the state, determining the need for further adoption, correction or improvement of certain legal norms. In this case, we are talking, relatively speaking, about «unlawful changes to the legislation», which contribute to the growth of legal entropy in the social environment, leading to the disorganization of the existing legal order.

Conclusions. Legal gaps are the complete or partial absence of effective legal norms aimed at ensuring an optimal balance of public and private interests, the necessity and expediency of which is determined by the objective interconnection and interdependence of all social regulators functioning in society, the nature of the development of social relations in the relevant spheres and spheres of life, the needs of practical solutions to socially significant cases and situations, as well as other important components of state and social development.

Improving the content of legislation as a result of law-making activity, increasing the effectiveness of its implementation in the actions of legal entities, which is ensured, among other things, by eliminating legal gaps, first of all requires a correct understanding of the objective regularities of the functioning and development of the entire system of socio-normative regulation, adequate definition and assessment of the temporal-spatial context of the relationship and interaction of at least the most influential social regulators (law, morality and religion), as well as ensuring the optimal model of coherence, the balance of public and private interests in society in relation to the structure and content of rights, freedoms, obligations, interests and higher social values enshrined in law, mechanisms of their recognition, protection and limitation by the state, which corresponds the needs and requests of a stably functioning legal order.

Key words: legal gaps, law-making, law-making error, legal norms, morality, human rights, interest, social norms.

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-207-216

УДК 340.1; 340.114:167.4; 340:13

О. Л. ЛЬВОВА,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*
ORCID: 0000-0003-2985-9671

ЦІНІСНИЙ ВИМІР ПРАВОТВОРЧОСТІ: ЗАСАДНИЧІ ПРИНЦИПИ

У статті розглядається правотворчість та її принципи через призму ціннісних засад, зокрема суспільної моралі. Саме такий підхід до правотворчої та правозастосовної практики вбачається фундаментальним і таким, що усуває суперечності в суспільстві. Підкреслюється, що правотворча діяльність має засновуватися на концепції розмежування права і закону, яка закладена в офіційному тлумаченні принципу верховенства права, наданого Конституційним Судом України. На основі аналізу деяких положень нормативно-правових актів обґрунтовується ціннісний вимір таких принципів правотворчості, як верховенство права та правова визначеність.

Ключові слова: верховенство права, закон, мораль, право, принципи правотворчості.

Lvova Olena. Valuable dimension of law-making: fundamental principles

The article examines law-making and its principles through the prism of value principles, in particular, social morality. It is this approach to law-making and law-enforcement practice that the author sees as fundamental and one that eliminates contradictions in society. It is emphasized that law-making activity should be based on the concept of separation of law and law, which is laid down in the official interpretation of the principle of the rule of law, given by the Constitutional Court of Ukraine. Based on the analysis of some provisions of normative legal acts, the value dimension of such principles of law-making as the rule of law and legal certainty is substantiated.

Key words: rule of law, law, morality, law, principles of law-making.

Постановка проблеми і актуальність. Правотворення є процесом, що має поєднати існуючу правову реальність і формальний її вираз у нормах певного нормативно-правового акта. «Суспільство, у якому досягнуто консенсусу відносно того, що є моральним, що вважати цінністю, а що ні, може розглядатися як стабільна система, оскільки ліквідується головне джерело протиріч, які породжують нестабільність, катаклізми, потрясіння»¹.

З огляду на це правотворчість, метою якої є «впорядкування правотворчої діяльності в Україні, посилення взаємодії між учасниками правотворчої діяльності у процесі підготовки нормативно-правових актів»², має бути також цін-

* **Lvova Olena**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Senior Research Officer